

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KAREL VAN MANDERS GAARD

KAREL VAN MANDER † 1670

HANS MODER CORNELIA VAN ROOSWIJCK † 1650

OG HANS HUSTRU MARIA FERN † 1680

SELVPORTRÆT

KAREL *van* **MANDERS**^S

G A A R D

Alias

KONGENS KLUB

Östergade 15
Gennem fire Aarhundreder
Af Dr. LOUIS BOBÉ

KIÖBENHAVN

Udgivet af

OLE HASLUND & SVEND HEYMAN

M. CM. XIX.

**DENNE BOG ER TRYKT I 1650 EKSEMLARER,
HVORAF NR. 1—150 PAA HAANDGJORT
PAPIR FRA *VAN GELDER ZONEN***

H. H. THIELES BOGTRYKKERI. KØBENHAVN

Da det gamle Hus i Klosterstræde for 10 Aar siden blev for lille for vor Virksomhed, og vi derfor maatte søge andre Lokaler, fandt vi, at den omtumlede „Kongens Klub“, som i en Aarrække var blevet benyttet til de forskellige Øjemed, stod ledig.

Der var netop i et af de smaa Middagsblade, i en Serie Artikler, rettet voldsomme Angreb paa Værten i den Restaurant, der fandtes paa 1ste Sal og de smaa Stuer mod Lille Kongensgade, for Nat-tesæde, og de Udskejelser og Orgier, der detailleret blev omtalte i det nævnte Blad, foranledigede en Politiundersøgelse, der resulterede i, at Restaura-ten lukkede. Den gamle Frk. Feyerschou, som den- gang ejede Huset i Arv efter Faderen, og var meget stolt af „Gaarden“, som hun kaldte den gamle ær- værdige Ejendom, ønskede ingen Gentagelse, som profanerede hendes Barndoms minder, og vilde hel- lere lade Huset staa ledig, end atter at udleje det til Restaurant.

Det var ikke uden Betænkeligheder, at vi dengang bestemte os til at flytte ind i „Kongens Klub“; vi

vidste nemlig, at et Tilbagetog vilde være umulig, og at de store, gamle Sale med de prægtige Stuklofter, der ganske vist var en smuk Staffage for vore antikke Møbler, ogsaa vilde stille store Fordringer til vor dengang ret beskedne Samling. Men vi følte allerede ved Indvielsen den 1ste Marts 1910, da Pressen og Publikum besøgte os for første Gang, at vi ingen Grund havde til at fortryde vort Valg, og det smukkeste Udtryk for vor Succes, fandt den Anmelder, der skrev: „Man befinder sig i et Hjem, og man kan tage et Hjem med derfra“.

Efterhaanden som Forretningens Udvikling skred frem, følte vi, at vi rodfæstedes i den gamle Gaard, som vi vanskeligt kunde forlade, og efter Frk. Feyer-schous Død købte vi Ejendommen i December 1917 af det Konsortium, som havde overtaget samme. Da det viste sig nødvendigt, at skaffe yderligere Plads til de store Samlinger af antikke Møbler og Kunstsager, vi havde indført fra Udlandet, besluttede vi efter fornøden Konference med Fredningsnævnet, en Ombygning, hvorved den faldefærdige Kvist forsvandt for at give Plads til en ny Etage, idet dog hele den væsentlige Del af Ejendommen blev bevaret, og Façaden, der i Tidens Løb ved Omforandringer var bleven ødelagt, fik sit rene arkitektoniske Præg tilbage.

Da Interessen for vor gamle By og dens Minder i de senere Aar er vokset betydeligt, har vi benyttet

denne Lejlighed til at formaa Dr. Louis Bobé til at skrive denne Bog om Karel van Manders gamle Gaard. Det er en af de faa Ejendomme i Privat-eje, hvis skiftende Historie gennem Aarhundreder og smukke Minder om en svunden Kultur har Krav paa at mindes med Pietet.

OLE HASLUND OG SVEND HEYMAN

ØSTERGADE — Byens Færdselsaare fra Amager-torv til Østerport for Enden af Gaden og videre til St. Annæ Bro (ved det nuværende Silopakhus) — Færgestedet til Skaane, nævnes først sent i skrevne Kilder, nemlig i et Skøde fra 1447, medens Østre Torv (forum orientale) allerede forekommer 1392. Østerport laa paa nuværende Kongens Nytorvs Grund udfor Huskarreen Østergade-Lille Kongensgade, hvorfra den 1647 flyttedes ud i den ny Voldlinie. 1380 forekommer Østerport tidligst, efter sin oprindelige Farve kaldet Rødeport.

Længe var Gaden kun sparsomt bebygget og af landligt Præg med en ujævn Vej, furet af Vognhjulenes dybe Spor, uvejsom af alskens ophobede Uhumskheder og fritløbende, rodende Svin. 1581 udgik Befaling til Borgerne at holde Gaderne jævnt og skønt brolagte, og 1620 Paabud om at lægge Rygstene — Borgmesterstene — midt ad Gaden med Fald paa begge Sider til Rendestene. Først 1681 blev Gaderne brolagte efter Vaterpas, og Rendestenenene dækkede. Gaden havde dog tidligt et vist aristokratisk og patricisk Præg. Adelsmænd og velhavende Borgere byggede varige Huse af Sten med takkede Gavle, eller Bindingsværksbygninger med gavllignende Kviste, og indrettede paa de dybe Grun-

de Nytte- og Lysthaver. Paa den nordre Side ved Kongens Nytorv (nu Hotel d'Angleterre) laa i Frederik II's Tid Hak Ulfstands taarnprydede Gaard; mellem Pilestræde og Købmagergade Povl Laxmands; for Enden af Gaden den Gaard, der tilhørte Kong Valdemars mægtige Drost Henning Podebusk. Af fornemme Borgere, der i Kong Hans' Tid boede paa Østergade, kan nævnes Borgmesteren Albert van Goch, en af Stadens driftigste Mænd.

Ved Byens stigende Vækst, særligt i Frederik II's Byggeperiode, sluttede Husene tættere sammen. Den sidste og længst bevarede Renæssancegaard i Gaden var Efterslægtens Gaard, opført 1640 af Rentemester Henrik Møller paa Povl Laxmands gamle Grund.

Byggeforordningen af 1683 omskabte Gadernes hidtil maleriske, brogede Fysiognomi ved at paabyde, at Bygningerne skulde være helt af Grundmur og mindst to Etager høje, ved at forbyde Karnapper og Udvinduer til Gaden samt Trapper udenfor Husene, der sprang mere end fem Kvarter frem.

Skønt Københavns store Brande ikke har hærget Østergade, ejer den nu ikke en eneste Façade fra hin Tid. Fra Stueetagen med Butiken og de stigende Krav til større Vinduer og højere Loft udvidedes Forretningslokalerne efterhaanden til Beboelseslejlighederne i de øvrige Etager.

I deres Blomstringstid søgte Klubberne til Østergade, Kongens Klub, det forenede musikalske Selskab og den borgerlige Enighedsklub, ligesaa satte Traktørerne sig fast her og dannede Stamlokaler, bl. a. i „Vildmanden“ paa Hjørnet af Christen Bernikovsstræde. Traktør Gabel købte 1771 af Grev Schulin Efter-

slægtens Gaard, som blev plyndret under Pøbelop-tøjerne 17. Januar Aaret efter.

Den store Ildebrand 1795 gav Anledning til, at der paa Østergade indrettedes elegante Butikker. Galanteributikkerne vakte efter en Samtidiges Ord „en næsten abderitisk Opsigt“. Om Aftenen var den skyet af honnette Fodgængere, fordi den befærdedes af løsagtige Kvinder. „Glædesnymferne komme som ved et Instinkt fra Amagertorv“, siger en samtidig, „holde sig altid paa den venstre Side af Gaden og tabe sig tilsidst som Sildestimer i det udenfor liggende Ocean Hallandsaas.“

Det var dog først efter at København havde forvundet de langvarige Efterveer af Bombardementet 1807 og den finansielle Trængsel, at Østergade blev Centrum for al Forretning i Byen og Mødestedet for dens Beaumonde, hvor man vilde sé og sés.

Overskou har i „Østergade og Vestergade“ — Hovedstadens modsatte og hinanden dog saa nære Poler — træffende karakteriseret den københavnske Borgerstand, efter som den hører hjemme paa den fornemme, stive Østergade med dens Galanteributikker og Frisørstuer, den elegante Verdens Promenade — og den driftige, travle Vestergade med de jævne Gæstgivergaarde, Hørkræmmerkældere og Farvergaarde.

Østergadeslupsen blev en Hovedstadsfigur. Fra Literaturen husker man i H. C. Andersens „Ole Lukøje“ (1850) Dagdriveren, „den gladeste blandt de glade“, der er dømt til at blive Genfærd paa Strøget i Midnatstimen:

En Dagdriver var jeg i tredive Aar
Hver Dag og Aften paa Østergade — —
Man gaar til Gadens Ende
Og vender om!
Og gaar igen for at vende
Hvor man kom.

Strøget, dette i fremmede Sprog uoversættelige Ord, har i Evropa kun sin Lige i Kalverstraat i Amsterdam og indtager derfor i fremmede Rejse-erindringer fra Hovedstaden en fremtrædende Plads.

Østergade er Byens Hjerte og Pulsaare paa samme Tid med dens snævre Hygge, dens travle, glidende Trængsel gennem en smal Passage. Et uforligneligt Gadebillede, „et stort Selskabsgalleri“, paa festlige Dage, naar de store Flag paa begge Sider af Husrækken næsten mødes ved høje Herskabers Indtog; i Julens Travlhed med lysstraalende Vinduer Søndag Eftermiddage i December, naar Gade og Fortov ligesom gaar i ét i Mylret; i Foraarssolskin, naar de nye Promenadedragter, de forvovne Damehatte luftes; genkendende Smil, flygtige Møder.

For den ægte gamle Københavner knytter der sig Minder til disse Husrækker, ja ofte til et enkelt bestemt Hus. At følge en af de gamle Gaardes Historie gennem Tiderne er som et Tværsnit i Stadens Liv, Tidstyper, Mennesketyper.

Et af de minderigeste Huse paa Østergade er KAREL VAN MANDERS Gaard, hvis Historie kan følges gennem fire Hundredaar.

At Gaarden nuværende Nr. 15 (Matrikelnr. 9 i 1689, 12 i 1756, i 1804 Nr. 14 Østerkvarter (den

Dag i Dag yder Jordskyld til Frue Kirke (48 Mark) og til Vartov (3 Mark) viser, at den oprindelig er sammenlagt af to Grunde, der i Middelalderen har været skænket henholdsvis til Kirken og Helligaandshuset.

Den Del af Gaarden, som har tilhørt Frue Kirke, har fra først af dannet en Del af en langt større Ejendom, omfattende den østlige Del af Matr. Nr. 9 samt Matr. 6—8 og 64—66 (i Matr. 1756 en Del af 12 samt 9—11, 72—75). Denne Ejendom fik Frue Kirke i Mageskifte med Raadmand ARILD HACKE St. Birgitte Dag 1514. Der stod paa Grunden 8 nybygte Renteboder mod Østergade og to andre Boliger i et gammelt højt Hus, samt nogle Byggesteder „paa den nørre Side af det Stræde, der løber fra den nordøstre Røst paa Nikolaj Kirkegaard og ned til Hr. Benedictes Gaard“ (Vingaarden). Arild Hacke tilsikrede sig samtidig en „evig „begengelse met messer oc vigilies uti høyæ koer „met canicker oc met koorsprester, Gud til loff oc „Ariild Hackis husfruis oc begges foreldre oc alle „cristne siæle till roo oc lisæ.“

Om Arild Hacke vides, at han 1505 ejede en Gaard paa Amagertorv. I 1511 fik han selvtredje Privilegium paa at udføre Varer til Hamborg. 1515 nævnes hans Gaard „til agters for Østre Port“. I Aarene 1516—18 var han Raadmand og samtidig Kirkeværge ved Nikolaj Kirke.

Som Gave til Kirkens Højalter forblev Ejendommen ved Kirken efter Reformationen og gik ikke som det meste af Altergodset over til Universitetet.

I Register over forskellige Frue Kirkes Jordskyld-

og Huslejeindtægter fra 1519—22 nævnes der ved Østerport 8 Lejevaaninger ved Porten samt 4 i det andet Stræde. Det er altsaa Arild Hackes Gave, idet der paa „Byggstederne“ i Kongensgade nu er 4 i Stedet for 2 Vaaninger.

Omkring Middelalderens Slutning gik Lejevaa-ningerne over i fast Eje, og Huslejen eller Jordskylden blev en fast Byrde paa den paagældende Gaard, en Tyngge, der i 1547 antog den Størrelse, hvormed den gennem forskellige Omsætninger af Møntværdien betales endnu i vor Tid.

1543 lejede JAKOB PERLESTIKKER af Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke mod en aarlig Afgift af 8 Mark den Bolig, han da selv iboede, „liggendes paa Østergade sønder ud med Adelgaden, næst vesten op til den Bolig, Boe Sjællandsfar udi boer, og østen op til det Hus, Bertel Hvas nu i Værge haver,“ paa egne, Hustrus Buolde Jakobsdatter og Arvingers Levetid. Hans Hustru maa være død kort efter, og han have indgaaet nyt Ægteskab, thi allerede 1545 forekommer han sammen med sin anden Kone Mette Nielsdatter, da han forøger sit Lejemaal med Kirken, saa at det kom til at omfatte sex af Vor Frue Kirkes Huse og Boliger, de tre paa Østergade „sønder ud med Adelgaden og de tre andre tvært imod ud til Kongens Stræde, som ligger begge Parter næst op til Hans Rosborgs Gaard og vesten op til Niels Michelsens Hus, som hand og haver af Vor Frue Kirke.“ Hans Rosborg ejede Vartovs tilstødende Grund mod Vest, og Niels Mikkelsen betalte Frue Kirke Jordskyld af den tilstødende Grund mod Øst. Paa Østergade

var der i Følge Jordskyldstaksterne foruden Jacob Perlestikker, der betalte for 3 Vaaninger, endnu 5 Jordskyldsydere, altsaa stadig de 8 Boder som i Arild Hackes Tid. Jakob Perlestikkers Lejebrev var i Virkeligheden et Skøde, og han maa derfor vel rettest betragtes som den første Ejer af den østlige Parcel af det gamle Matrikelnr. 9. I 1547 blev hans Jordskyld fastsat til 24 gamle Mark = 48 Mark (6 til Daleren), der endnu betales som Skyld til Frue Kirke af Ejendommen.

Mester Jacob, hvis Slægtsnavn vi ikke kender, drev i sin Gaard indtil 1563 det i Frederik II's Tid herhjemme opblomstrende Kunsthaandværk for Kongen og Rigets Herrer med deres Fruer og Døtre, der ene kunde tillade sig en saadan Luksus — Guld- og Sølvbroderi i Relief med indvirkede Ædelstene og Perler. Perlestikkerne virkede i Stoffer, som nu kun er sparsomt repræsenterede i vore Musæer, og hvis Navne er glemte, Gyldenstykke (Silkestof med tæt ivævede Guldtraade), Bliant eller Sølvmor, kokelikot- eller ferskenfarvet, kolombineblommet Fløjl, Damask, Gros de tour o. s. v., der anvendtes til Rober, Kapper og Kjortler, Hætter, Huer og Baretter, Akselskærf og Sværdgehæng, Skabrakker, Handsker og Fodtøj samt til Sengetæpper, Tasker og andre Brugsgenstande. En Prøve paa det ældste bevarede Perlestikkeri herhjemme er Christian IV's Kroningsdragt paa Rosenborg.

Efter Jakob Perlestikker ejedes 1564—80 af Hans Sukkerbager og hans Søn eller Eftermand Moens, dog boede her 1572—77 tillige Antonius Conter-

feyer — ANTONIUS SAMFLEET — med hvem Kunsten, der i et Aarhundrede holdt til i Huset, holdt sit Indtog her. Han tegnede Udkast til Gobelinstapeter (nu i Nationalmusæet) og bl. a. paa én Gang ikke mindre end 117 Portrætter af danske Konger I 1581 har der øjensynlig fundet et Ejerskifte Sted, og næste Aar er Gaarden bleven delt i to Dele, der ejedes af en Kort Perlestikker mod Øst, og Kongens Sejermester og Musikant Jørgen Escher (Eidtzler, Eicklers, Eiler) mod Vest. Her stanser Jordskyldslisterne, og vor Viden til Ejerforholdene bliver mindre sikker.

Den Del af Grunden, som har tilhørt Helligaandshuset, er ligesom den anden en Parcel af en oprindelig større Grund, der omfattede 3 Boder paa Østergade og to i Kongensgade, et Hus imellem Boderne og en øde Jord næst derhos, ejedes før 1568 af HANS ROSBORG af Valby, som betalte en Skyld af 6 Mark til Helliggeisthus og i nævnte Aar udstedte Bytningsskøde paa denne Ejendom til sin den Gang treaarige Sønneson HANS MORTENSEN ROSBORG. Endnu 1600 betalte han 4 slette Mark halvaarlig eller 6 gamle Mark helaarlig Skyld. Ifølge Indskriften paa hans forlængst forsvundne Ligsten paa Nikolaj Kirkegaard døde 1607 ærlig og velagt Karl Hans Mortensøn Rosborg i sin Alders 44. Aar. Samme Aar betalte hans Stedfader Jens Lauridsen Grunden, der betegnes som 3 Boder paa Østergade vesten for Jørgen Sejermagers og Thiele Snedker til Konterfejer Johan van Wick.

Denne Mand, hvis rette Navn lød JAN CLAESSEN VAN WIJCK, var utvivlsomt en indvandret Hol-

lænder og 1598—1602 kgl. Konterfejer, i hvilke Aar han malede paa Københavns Slot; 1604 malede og stafferede han Loftet over Salen paa Frederiksborg og leverede 1608—10 til Slottet Patroner paa Papir til Tapeter. Han malede Portrætter af Enkedronning Sophie og har sandsynligvis malet Billedet af Christian IV. foran Frederiksborg, Original paa Gripsholm Slot. Mest kendt er han ved den „Delineation“ af København, han udførte 1610 til Raadhuset, og som, bevaret i et Kobberstik, er af stor Værdi for vort Kendskab til Byens Udseende paa hin Tid.

Jan van Wijck skødede samme Dag han fik Skøde, 1607, den østligste Bod til Møntmester Nicolai Schwabe, der var gift med Jørgen Sejermagers Datter Sophie. Denne Bod danner den vestlige Portal i Matrikelnr. 9 (1689). Straks efter Mandens Død solgte van Wijcks Enke de to resterende Boder til Nicolai Schwabe (vesten næst op til dennes egne Vaaning og østen for Thiele Snedkers Enkes Gaard). Disse to Boder blev dog aldrig sammenlagt med Hovedejendommen Matrikelnr. 9 (1689), men danner derimod Matrikelnr. 10—11 (1689). Det samlede Matrikelnr. 9 er formodentlig kommet i Schwabes Besiddelse ved Jørgen Eschers Død. Tidspunktet kan ikke nøje angives, dog er det i hvert Fald sket før 1620. Det er sandsynligst, at den østlige Del, som Kort Perlestikker havde i 1583, ikke er bleven inddragen i Gaarden, og den kan meget godt have været en selvstændig Ejendom i Schwabes Tid.

NICOLAI SCHWAB (Schaub) var en alsidig virksom, ikke uinteressant Mand. 1596 blev han, der var

indkommen fra Dresden, i kgl. Tjeneste „Isensnider“ (Stempelskærer), der indgraverede Konterfejer, Billeder og Vaaben i Guld, Sølv, Staal og andre Metaller. 1600 fik han, der da kaldes Billedsnider, Forleningsbrev paa det Hus paa Mønten, han iboede, med tilliggende Have. 1602 nævnes han som Møntmester og fik 1603 sammen med Bogfører Hans Aalborg Privilegium paa at lade trykke den danske Bibel i lille Format for dem, der ikke havde Raad til at anskaffe sig den store, dog blev Privilegiet atter kasseret to Aar efter. 1606 blev han Medlem af et Konsortium, der fik Bevilling paa at besejle Island for at tilforhandle sig Svovljern og Erts, ligesom han var interesseret i Besejlingen af Nordlandene. 1614 fik han Instruks paa en Rejse til Augsburg og Innsbruck for at forhandle med Adriaen de Fries om Forfærdigelsen og Opstillingen af Fontænen paa Frederiksborg. 1628 afgik han som Møntmester. Han døde 1629 og blev 21. Marts begravet i Nikolai Kirke.

1630, 2. Januar, udstedte hans Enke og anden Hustru — den første var død 1614 — Magdalene Mogensdatter Købebrev og 1632 Bytningsskøde til „Købhandler“ Hans Frick paa de to ovennævnte Boder (Matrikelnr. 10—11, 1689), der var beliggende „vesten op til afg. Nicolai Schwabes Gaard og østen op til afgangne Marcus Keyser Malers Gaard“, som han solgte videre samme Aar til Bødker Knud Lauridsen. 1658 solgte Jørgen Kruse Bader (Bartskær) sin Gaard, hvori er to Vaaninger, „som salig Knud Lauridsen tilhørte, vesten op til Karl van Manders Gaard og østen op til Marriche salig Jochum

Schumachers Vaaning.“ Ejendommen var tildømt Jørgen Kruse af Borgmester og Raad.

Karel van Mander har altsaa ejet Nicolai Schwabes Enkes Gaard i 1658, men Tidspunktet, da han købte den, kan ikke angives nøjere. Af Hovedmandtallet for 1645 fremgaar dog, at den da beboedes af Magdalene Mynters, Schwabes Enke og hendes Datter Beate, der var Enke efter Maleren Reinhold Timm, kgl. Konterfejer ved det ridderlige Akademi († 1639). Datteren, der vistnok overlevede Moderen, døde 1652, og antagelig har Karel van Mander da erhvervet Gaarden. Den Del af Gaarden, Matrikelnr. 9, der 1582 var Kort Perlestickers, ejedes 1660—68 af Møntmesterens Søn, Dr. Jacob Schwabe, og kom altsaa ikke i Kunstnerens Besiddelse. I Grundskattelisterne for de sidstnævnte Aar anføres Schwabes grundmurede Gaard med en gammel Vaaning udi Kongensgade, takseret til 400 Rdlr. Mellem begge Gaardes Grunde laa en af Ejerne omtvistet Plads. 1637 blev fældet Dom, hvorefter der skulde finde en Deling af Pladsen Sted, men som dog ikke blev foretaget, hvorimod den blev overladt Jacob Schwabe til Benyttelse. 1663 faldt en Højesteretsdom i Trætten med Karel van Mander om dette Jordstykke.

KAREL VAN MANDER var den tredje i Rækken af samme Navn af den ansete hollandske Kunstner-slægt. Hans Bedstefader var Forfatteren til det højst værdifulde kunsthistoriske Arbejde „Het Schilderboek“ og var tillige selv udøvende Kunstner. Faderen Karel van Mander d. y. havde en Fabrik for vævede Tapeter, der var meget efterspurgte, og hos

ham bestilte Christian IV. 1616 til Frederiksborg Slot en Del Tapeter, som skulde fremstille de vigtigste Begivenheder i Kalmarkrigen og forskellige Højtideligheder. Tapeterne gik til Grunde ved Slotets Brand og kendes nu kun gennem Tegninger af enkelte af dem. Mesteren døde 1623 i Delft, og hans Enke CORNELIA VAN ROOSWIJCK, maaske en Ætling af den Mand af samme Navn, der 1574 i Delft udgav en Beskrivelse af Harlems Belejring, og vistnok en Søster til Konterfejeren Engel Rooswijck, der 1640 boede udenfor Østerport og leverede Billeder til Kongen, kom endnu s. A. til Danmark for at faa udbetalt sin afdøde Mands Tilgodehavende. Hun havde med sig sine tre smaa Sønner, af hvilke Karel vel er født omkring 1610. Sin første Uddannelse som Kunstner fik han i sit Fædreland, hvor han arbejdede i Rembrandts Atelier, men maa være vendt tilbage til København senest 1634, da han leverede Tegningerne til Dragter og Dekorationer, som benyttedes ved Prins Christians Bryllup. Allerede det følgende Aar rejste han atter til Udlandet og fik mod at male Billeder til Kongen udbetalt en Aarspenge af 200 Rdlr. under sin Fraværelse fra Landet, som synes at have strakt sig til Sommeren 1638, da hans Moder fik Stipendiet udbetalt, og han omtrent samtidig af Kongen fik Paalæg om at vurdere de af Maleren Morten van Stenwinkel til Kronborg leverede Portræter.

Efter sit Studieophold i Udlandet, hvor han gæstede Italien og arbejdede under Caravaggio, tog han fast Bopæl i København. I Aarene 1642—44 var han Tegnælærer for Leonore Christina, ud-

førte samtidig for Kronprins Christian Malerier til Nykøbing Slot og fik Titel som kongelig Konterfejer. Da han 1647 ansøgte Kongen om Fritagelse for Byens Tyngde og Bestillinger, som han frygtede for at blive paalagt og hvorved han kunde hindres i „at tage vare paa sin Kunst“, blev denne hans Begæring bevilget, mod at han efter sit eget Tilbud leverede to Malerier aarlig, hvormed Kongen kunde være tilfreds.

Karel van Manders lødige Portrætkunst, der ved personlig Karakteristik, omhyggelig Udførelse og virkningsfuld Farvelægning maa regnes til det bedste, hvad hans Samtid har ydet, er saa velkendt, at den paa dette Sted ikke kræver nærmere Omtale. Skønt meget af hvad hans flittige Pensel har ydet, er gaaet til Grunde i Tidernes Løb, særlig ved Frederiksborg Slots Brand, er hans Kunst rigt repræsenteret i vore offentlige Samlinger, navnlig gennem en Række Portrætter af Kong Christian IV. og talrige Billeder rundt om paa danske Herregaarde af Datidens Adelige, hvoraf mange er stukne i Kobber af hans Samtidige, Alb. Haelwegh. Af Portrætgrupper kan, foruden hans nedenfor omtalte Familiestykke, fremhæves det livfuldt opfattede Billede af Vinhandleren Gamborg og hans Familie (nu paa Frederiksborg Musæum), et herhjemme vistnok enestaaende kunstnerisk Udtryk for Datidens borgerlige Hygge og Bredde. Af selvstændige Kompositioner findes i Statens Museum for Kunst to allegoriske Fremstillinger af Synet og Hørelsen; det virkningsfulde, af Rembrandt paavirkede Natstykke, Prins Svends Lig findes, hvortil Motivet er hentet fra Tassos

Digtning; det tartariske Gesandtskab i København (1655), samt den angrende Petrus; i den Moltke'ske Malerisamling Ypperstepræsten Aaron — Værker, der for en stor Del er blevet til i hans Gaard.

Karel van Manders frodige og lykkelige Skaber-
evne bundede i hans alsidige Intelligens og sunde
Naturlighed. Han var efter Terlons Vidnesbyrd
„berømt i sin Gerning, men hvad mere er, en
hæderlig Mand, som havde saare megen Aand“. Poeta et Pictor celeberrimus kaldes han. Den spanske Gesandt Rebolledo betegner ham som „Danmarks sindrige Apelles“. Karel van Manders brede flamske Lune spejler sig i den af ham paa hans Modersmaal forfattede Digtning til Snustobakkens Pris med Titel: „Lauwercrants voor alle Lieffhebbers des Loffwaerten Snuyfftoebacks als oock hoer gheboort, en hooghe Hercomst“, hvori Repræsentanter for de forskellige Nationer i deres eget Sprog, ogsaa en Dansk, tager Ordet. Et Tillæg indeholder forskellige Lejlighedsdigte, et Bryllupskarmen i Anledning af hans Ven Krigssekretær Herman Meiers Bryllup, hvori han i Datidens djærve Tone opregner alt, hvad der hører til et nygift Pars Hjem og Bohave. I et andet besynger han den stolte Dag, da den af Kort Adelaer fra den tyrkiske Admiral erobrede store gyldne Standard ophængtes i Kunstkamret. Opmuntret af det Bifald, Bogen vandt hjemme og ude, lod Karel van Mander den udgaa 1668 faa Aar efter dens Fremkomst i en ny og forøget Udgave.

Paa Karel van Mander passer saa langt fra det allerede af Korfitz Ulfeldt citerede, gamle franske

Mundheld: fattig som en Maler. Naar han allerede i sin kongelige Velynder, Christian IV's Tid blev en holden Mand og tilsidst endog en af Byens rigeste Borgere, skyldte han det ikke alene sin Kunst. Hans Moder, der 1637 købte sig et Gravsted i St. Petri Kirke, til hvis Menighed Sønnen hørte, sad til sin Død i en god Bedrift som „Urtekræmmerke“. Hans Hustru Maria Fern, hvem han omkring Aar 1640 havde taget til Ægte, var Datter af en Købmand Nicolaus Fern, der ved sin Død 1645 efterlod sig Bo og Gods, mest bestaaende i „Speceri og anden Købmandsvare“. Til Hofholdningen leverede hun større Partier af Flæsk, Voks, Sæbe og Sødmælksost. Senere drev han, og Hustruen efter hans Død, Næring som Herbergerer for fornemme Rejsende.

Karel van Manders Bjergsomhed gav sig Udslag i Huskøb. 1645 boede han i sin egen Gaard i Læderstræde. Nogle Aar senere erhvervede han ogsaa Gaarden paa Østergade, der i Grundtaksten 1661 nævnes som en grundmuret Gaard med tre gamle Lejervaaninger udi Kongensgade, ansat i Skat til 1500 Rdlr., langt den højeste Takst af alle Huse i Gaden. Desuden ejede han en Gaard mellem Ny Kongensgade og Prinsens Kanal, paa hvis Grund Kongen gav ham Skøde 1666, og som stod grundmuret færdig to Aar senere.

Den herskabelige Gaard paa Østergade var og blev Karel van Manders egentlige Hjem; her havde han sit Atelier, sine Samlinger af Kunstsager og Rarieteter, og her logerede han sine Gæster, som anvistes ham paa Hoffets Regning. Det synes dog,

som om denne Gren af hans Virksomhed sorterede direkte under hans Hustru, eftersom hun ses at have kvitteret for Regningerne, skønt han endnu var i Live.

Et illuderende Indblik i van Manders huslige Samliv med den virksomme Hustru og Moder fra hendes sidste Leveaar er bevaret i det af ham selv omkring Aarhundredets Midte malede Gruppebillede, der for faa Aar siden erhvervedes af Musæet paa Frederiksborg. Han selv staar oprejst til venstre med Ansigtet vendt mod Beskueren, iført en brun Dragt, med højre Haand støttet paa en Stol. I Midten sidder hans Moder, den dygtige, selvsikre Matrone, iført en Dragt af sort Silke og Fløjl med sort Hovedtøj og hvidt Lin. I højre Haand holder hun Brillerne, medens Arbejdstøj og Saks hviler i Skødet. Til venstre hans Hustru, ligeledes siddende, i samme Dragt som Svigermoderen; med venstre Haand holder hun en opslaaet Bog paa Skødet, medens hun med den højre omslutter Svigermoderens Haand. I grel Modsætning til Damernes ret vulgære Lineamenter og stive Udtryk staar Kunstnerens skarpt skaarne Træk og fornemme, maliciøse Verdensmine. En Replik af dette Billede findes i Musæet i Hamborg.

Blandt Karel van Manders tidligste fornemme Gæster var den hollandske Admiral Opdam, hvem Kongen endog 11. Nov. 1658 personligt aflagde et Besøg her. Dør om Dør med ham boede den franske Afsending Terlon, som allerede havde logeret her under den første Svenskekrig, begge, som han udtrykker sig, i Egenskab af Venner af Værten,

der var meget habil i mange andre Sager, end den han i dette Tilfælde gav sig af med. For at stille Karel van Mander i det rette Lys, benyttede Terlon, da de hollandske Ambassadører aflagde ham et Besøg, med Glæde Lejligheden til i van Manders Paahør at omtale, hvad der var Aarsagen til hans Sendelse til Danmark.

Under Forberedelserne til Københavns Forsvar Jan. 1659 mod Carl Gustav stillede Karel van Mander 4 Soldater med fuld Gevær til Volden. I Mandtallet fra Jan. 1660 over Københavns Borgerskab, „som formenes endnu nogen kort Tid at kunne nogenledes taale at holde Rytter- og Soldaterindkvartering“, er han ansat til 12 Mand.

I sit Skrift „Encomion Regni Daniæ“ (1654) udtaler Wolff sig saaledes: „Her kan jeg ikke forbigaa, at jeg jo og formelder noget om den kunstrige og velbekendte kongl. Maj. Pictor et Sculptor Carl von Mander, som residerer udi Kjøbenhavn, hos hvilken er med megen stor Lyst og Forundring, ikke aleneste mange livagtig adskillige højlovlige Konger og Potentater, saavel som og andre højædle og velbaarne berømmelige Mænds Kontrafejer, og andet, som efter Anatomi-Kunsten brugeligt er, men endog andet mere, af Rariteter og Antikviteter, som af hans høje Kunstes udspekulerede Skarpsindighed gjort er, des adskillig mange Slags ikke jeg her beskrive kan, hvilket han frivilligen lader tilsyne for hver Liebhaber, som det begær, og er det værd at se, hvilket fremmede Folk, som meget underligt paa andre Steder set haver, dette og ikke noksom love og berømme kan.“

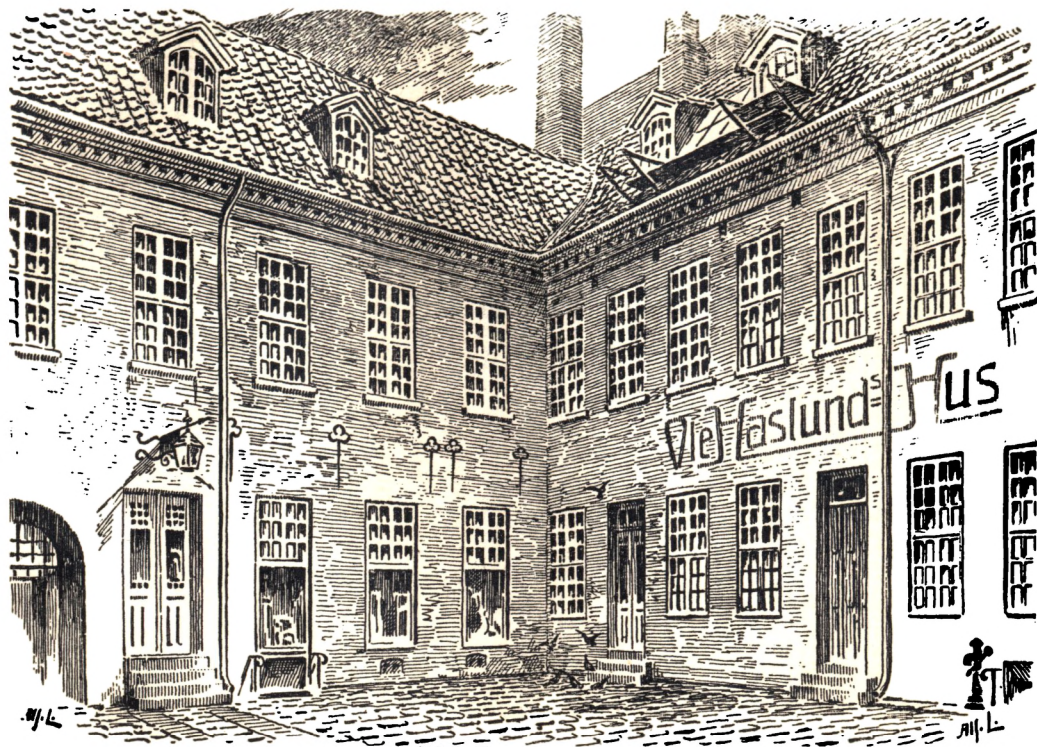
Næst efter det berømte hertugelige Kunstkammer paa Gottorp og den danske Konges tilsvarende Samling af Rariteter, Antikviteter og Kuriositeter var Karel van Manders Kunstkammer og Kunstsamlinger i Gaarden paa Østergade vistnok det mærkeligste paa hin Tid. Den endnu bevarede Fortegnelse over hans „Bøger (Tegnebøger), Kobberstykker, Kobberplader, Trævarer, Gevær, Sejerværker, Skilderier og ganske Kunstkammer“ viser den brogede Mangfoldighed, han havde ophobet i sine Stuer. Her var først og fremmest hans egne Malerier og andre Kunstneres Arbejder. Af Breve til ham fra Corfitz Ulfeld, skrevne 1663, ses det, at denne skyldte Karel van Mander for de Malerier, han havde udført af ham og hans Familie gennem 20 Aar, det meste af 1000 Rdlr., som den tidligere Rigshovmester ikke kunde betale, hvorimod han tilbød ham Billeder af andre Kunstnere. Blandt de henvend 100 Malerier, der prydede Væggene, var ikke faa af Karel van Mander selv, deriblandt hans Portræt af Alkymisten Burrhi og „et stort Natstykke“, vistnok identisk med Fremstillingen af Prins Svends Død. Fra Faderens Haand stammede vel de i Fortegnelsen ikke nærmere beskrevne, vævede Tapeter. Bogsamlingen omfattede henvend 350 Bind, hvoriblandt flere kostbare. Ogsaa Samlingen af Kobberstik og Kobberplader har vel været af Værdi. Genstand for hans Samlerpassion var fortrinsvis Ure og Kaarder. Det egentlige Kunstkabinet rummede af historiske Relikvier et Hjul af Gustav Adolfs Sporer og et Maleri af den Mand — antagelig den bekendte Page Leublŕing — i hvis

Arme han udaandede. Blandt Rariteterne var efter Tidens Smag udstoppede eksotiske Dyr, tørrede Fisk og Muslinger, Vaaben og Husgeraad fra fjerne Folkeslag, særlig komne fra de danske Besiddelser i Grønland, deriblandt en Kajak, udskaarne Ting i Rav, Jaspis, Agat og Elfenben, sjældne Stene, fysiske og matematiske Instrumenter.

Med sit Kendskab til Rariteter og Kuriositeter havde Karel van Mander, som det synes, ogsaa Opsigt med Kongens Samlinger. 1664 fortæller den italienske Rejsende Negri om sit Besøg i Kongens Kunstkammer, hvor han vistes om af van Mander, og Aaret efter fik Kapitlet i Roskilde Ordre til at vise ham de Antikviteter, der fandtes i Domkirkens Kapeller og andet Steds, og at udlevere, hvad han fandt af Interesse for Kongen.

Efter alt dette kan man ikke undres over, at den gamle Gaard paa Østergade rummede en stor Tiltrækning paa fremmede Rejsende. Bortset fra dens Beliggenhed og Rummelighed og dens gode Forplejning, maatte det være belærende og fremmende for udenlandske Diplomater, at samtale med den kundskabsrige Vært, der, ved sit nære Forhold til Kongehuset og Hoffets og Byens ledende Mænd, paa en nem og behagelig Maade kunde sætte dem ind i Sagerne.

Karel van Manders Hus var som næppe noget andet i Byen Brændpunktet for de forskelligste Interesser; broget var Billedet med de indrykkende og bortdragende mærkelige Gæster fra alle Riger og Lande med skinnende, farverige og prægtige Dragter. Som Hvile efter det ustanselige Rykind

de stille, hyggelige Aftener i Værtens Stue, naar Vennerne sad pratende om Bordet med de lange Kridtpiber, eller han paa sin Luth foredrog en af ham selv forfattet Vise. I hans Hjem færdedes Mænd som Digteren Andreas Bording, den tyske Hofpoet Adam Friedrich Werner, der foruden Ballettekster har skrevet kønne og fulte Digte i Simon Dachs Manér, og Generalauditør P. A. Tscherning fra Schlesien, Stamfader til den endnu blomstrende, kendte Slægt.

Lang er Listen over Karel van Manders fremmede Gæster, og mange er de bevarede, i kulturhistorisk Henseende interessante Regninger paa, hvad de har fortæret og drukket under hans Tag.

1661 beretter den svenske Resident Duval, der havde boet her Aaret før, at van Mander var bleven utilbøjelig til for Fremtiden at modtage Gæster, og muligt har han havt Fortrædeligheder for at have herbergeret en Svensk paa en Tid, da der endnu herskede en stærk Animositet mod Folk fra hindsides Sundet. 1663 boede en Franskmand Mr. Pierre Dansel med Tjener i van Manders Baghus, og det følgende Aar seks Personer af den franske Ambassadør Terlons Suite; selv var han allerede tidligere flyttet ind. Omtrent samtidig boede her ogsaa den hollandske Ambassadør v. Amerongen. 1665 lod den hollandske Resident i Anledning af sine Landsmænds Sejr over Englænderne i Bergens Vaag foranstalte en Fest ved at tænde Begkranse og affyre smaa Kanoner, ligesom han trakterede de kongelige Betjente og lod uddele Vin og Øl blandt

Folk. Ved Efteraarstid tog den sachsiske Ambassadør og Suite, ialt seksten Herrer og ti Tjenere, ind hos van Mander mod en Betaling af henholdsvis 5 Rdlr. og 2 Rdlr. for hver Person, og Maria van Mander fik ialt ikke mindre end 1312 Rdlr. for dette Traktement.

At der blev drukket tæt efter Tidens Skik viser Udgifterne for Drikkevarer: 2 Tdr. Rummeldeus, 2 Tdr. Rostocker Øl à 5 Rdlr. Tønden, 16 Potter Spansk Vin med Rostocker Øl og Rummeldeus samt 2 $\frac{1}{2}$ Pot Fruntiniack (Frontignac) sammenblandet, 17 Rdlr.; Sukker til varm Vin og Koldskaal kostede 6 Rdlr. 4 z 8 Sk. For 18 Favne Brænde, som brændtes i 9 Uger i 6 Gemakker, regnes 2 Rdlr. Om det maa tilskrives ubehændig Servering, Opvarningspigernes Skødesløshed eller Hærværk, øvet i Drukkenskab, vides ikke, men der anføres ialt Erstatning paa 11 Rdlr. for 88 Stykker sønderbrudte Fløjter (høje Spidsglas), Vin- og Ølglas. I Anledning af den engelske Ambassadørs Indlogering i Okt. 1669 blev der af den kongelige Kasse købt rødt Klæde til at klæde under Vinduerne med i Karel van Manders Hus.

Karel van Mander naaede ikke nogen særlig høj Alder. Omkring de tres Aar afgik han ved Døden, faa Uger efter Kong Frederik III, vistnok 1. April 1670, og gravsattes den 6. s. M. i St. Petri Kirke. Aaret før havde han fristet den Sorg at miste sin eneste Søn, der hed ligesom Faderen, med Tilnavnet „den unge“. Dennes Hustru var Elisabeth Rømer (i andet Ægteskab gift med den bekendte Maler

Abraham Wuchters † 1682, tredje Gang gift med Præsten Abraham Hassen).

Den Sorg, Enken mulig har følt ved sin Mands Død, har maattet træde i Skygge ved de store Forberedelser til nye celebre Gæsters Indtog i Gaarden umiddelbart efter. Tredjedagen efter Kunstnerens Bisættelse ankom den engelske Gesandt Grev Arthur Essex og blev paa Kongens Bekostning trakteret tre Dage „i sal. van Manders Gaard“. Kort efter blev den nederlandske Ambassadør Johan de Wit „paa sædvanlig Maade indhentet og trakteret her, hvor det gav nogen Demeslee“, d. v. s. Haandgribeligheder.

De fremmede Sendebuds Ophold i Huset krævede, at dette baade udvendigt og i de fire af dem beboede Logementer blev draget med Sort som Udtryk for Landesorgen ved Monarkens Død. Hertil medgik 931 Alen bredt Hamborger Baj, 376 Alen fint engelsk Baj, 104 Alen sort Rask og ligesaa mange Alen smalt Floretbaand, hvilket tilsammen kostede ikke mindre end 466 Rdlr. Det lange Taffel i Spisegemakket var overtrukket med ialt 27 Alen sort Bommesi. „En liden Trone under Ambassadørens Stol“ var draget med sort, simpel Baj. Til Bordtæppet i „Gemakket næst ved Spisegemakket“ og i Sovekamret medgik henholdsvis 8 Alen sort Middelklæde.

I Februar 1671 gav Karel van Mander den ældres Enke ved sin Lavværgе Christian Johansen Beverlin „Krydenéren“ (Urtekræmmeren) LORENTZ KREYER, paa hans Plejedatter og Myndling Anna Maria van Manders Vegne, fuldkommen Pant og Forsik-

ring „udi hendes Gaard og hosliggende Vaaning paa Østergade saavel som udi hendes Gaard og fire hosliggende Lejevaaninger ud til Kongensgade“ for alt, hvad han paa sin Plejedatters Vegne arvelig tilfalder at svare til, efter hendes Bedstefader afd. Carl van Mander, ifølge Skiftebrevet, og hvad der kunde tilkomme hende efter Faderen.

Den her nævnte Lorentz Kreyer, hvis Efterslægt senere kom i Besiddelse af Gaarden, var en indvandret Tysker, Forstander for St. Petri Kirke, som foruden at drive en stor Handel med Vine og fransk Brændevin og et anseeligt Skibsrhederi, var Med-ejer af et Sæbesyderi i Magstræde og en Oliemølle paa Christianshavn.

Allerede i Sommeren 1671 skiftede Gaarden Ejer, da Sekretær i Tyske Kancelli Conrad Bierman gav Anna Maria van Mander og hendes Plejefader Pant i sin Gaard paa Østergade. Han forenede senere begge Gaarde paa sin Haand.

CONRAD BIERMAN var en Præstesøn fra Baden-Durlach, hvor han fødtes 1629. Efter at have studeret i Strassburg, traadte han i Tjeneste hos det franske Sendebud i Sverig, d'Avaugour, fulgte 1654 med denne Kong Carl Gustav til Polen, bivaanede Slaget ved Warschau og overgik ved sin Herres Død i dennes Efterfølger Terlons Brød og kom i hans Følge til København 1658. Her blev han bekendt med Joakim Gerstorf og traadte 1661 i dansk Tjeneste som Sekretær i tyske Kancelli, der foruden Hertugdømmernes Styrelse omfattede de udenrigske Sager. 1669 blev han Medlem af Statskollegiet og overtog ved Tronskiftet det følgende

Aar den betroede Post som Kammersekretær. Under Krigen med Sverige var han Kongens Kabinetssekretær og Raadgiver og sluttede selvtrædende paa dansk Side Freden i Lund. 1681 optoges han i Adelsstanden med Navnet von Ehrenschild og blev Aaret efter Medlem af Geheimekonseillet. Som Løn for sin Virksomhed for Inddragelsen af den gottorpske Del af Slesvig udnævntes han 1684 til hvid Ridder. Fra 1690 tog han af Helbredshensyn fast Ophold i Hamborg og spillede en fremtrædende Rolle ved Kongressen i Pinneberg 1697, men døde Aaret efter. Som Diplomat nærede han udprægede franske Sympatier og var almén kendt for sin fremtrædende Tilbøjelighed til at trække alle Forhandlinger i Langdrag.

Bierman v. Ehrenschild har, navnlig i senere Aar, kun forbigaaende boet i Gaarden paa Østergade, og det samme gælder hans Svigersøn og Arving THOMAS BALTHASAR v. JESSEN (f. 1648, † 1731). Denne, en Præstesøn fra Flensborg, blev 1675 Sekretær i tyske Kancelli og holdt 1680, vistnok i Svigerfaderens Gaard, Bryllup med dennes 18-aarige Datter. 1688 blev han Oversekretær i tyske Kancelli (Udenrigsminister), afgik 1699 fra dette Embede, udnævntes s. A. til Gesandt i Wien og afsluttede her 1701 Alliancen med Kejseren. 1703—07 var han Gesandt i Polen og blev 1713 Præsæs for det gottorpske Kancelli og Overretten i Slesvig. Denne Udnævnelse, der for stedse fjernede ham fra Hovedstaden, gav Anledning til, at Thomas Balthasar v. Jessen 1713 skødede Gaarden til LORENTZ KREYER, en Søn af den fornævnte Kræm-

mer af samme Navn, der ved sin Død 1705 efterlod et næsten gældfrit Bo, vurderet til 90,000 Rdlr. og, hvad der var et Særsyn paa hine Tider, ikke mindre end 24,000 Rdlr. i rede Penge. I Listen over Indvaanere i de ved den store Brand skaanede Bydele anføres 1728 som boende i Gaarden: Justitsraad Lorentz Kreyer med Hustru og 4 Børn og hans Svigersøn Assessor CONRAD v. BOEFEKE med Hustru og 2 Børn samt som Logerende Etatsraad Christian Scavenius; med deres Tyende, 6 Karle og 8 Piger, ialt 29 Personer. Forsaavidt var Gaarden forbleven Familiebesiddelse, som Conrad v. Boefeke var en Dattersøn af Bierman v. Ehrenschild. Lorentz Kreyer var Assessor i Højesteret, da han 6. Maj 1743 afgik ved Døden i sit Hjem paa Østergade. Den fædrene Rigdom var da skrumpet stærkt ind; foruden Gaarden, der var takseret til 10,000 Rdlr., efterlod han ialt kun 3178 Rdlr. Ejheller havde han vaaget godt over det fædrene Navns Anseelse, idet han 1726 ved Gehejmeinkvisitionskommissionens Kendelse blev beskyldt for, som Assessor i Højesteret, at have solgt sit Votum, hvilken grov Forseelse han kendte sig skyldig i, maatte betale 4000 Rdlr. i Bøde og blev udstødt af Højesteret. Huset gik i Arv til hans Sønnedøtre, Frøkerne SARA og CHARLOTTE ELISABETH BOEFEKE, af hvilke den sidste blev gift med Kancelliraad FREDERIK LUDVIG BRØER, der iøvrigt i første Ægteskab havde været gift med Lorentz Kreyers Datter. Brøer, der var Morbroder til Forfatterinden Charlotte Dorothea Biehl, som i sine historiske Breve om Kong Christian VII omtaler disse Familiemed-

lemmer, afhændede med sine Medarvinger 1753 Gaarden til Negociant JOHAN SIMON NAGANT af den reformerte Bekendelse. Først nu forsvandt den personlige og lokale Tradition fra Karel van Manders Dage, der gennem næsten et Aarhundrede havde holdt sig i den Kreyerske Slægt.

Faa Aar senere (1757) solgtes Gaarden til Overkrissekretær (Krigsminister), Generalmajor Greve CONRAD WILHELM AHLEFELDT, Broder til den daværende Besidder af Grevskabet Langeland. Medens Ahlefeldt om Sommeren boede paa sit Landsted Fiskerhuset paa Østerbro, førte han om Vinteren stort Hus i Gaarden paa Østergade, der særlig traadte frem efter hans Udnævnelse til Guvernør over København og Christianshavns Fæstning. I hans prægtige Hjem voksede hans to Sønner op, af hvilke Grev Frederik blev Generallieutenant og Inspektør over Kavalleriet i Danmark og Hertugdømmerne, medens Grev Ferdinand, i sin Ungdom en af Hoffets letlevende Kavalerer, gjorde sig bekendt som Theaterchef.

Grev C. W. Ahlefeldt var en virksom og dygtig Officer, yndet af Soldaterne og Menighed, men ilde set ved Hove. Han stod ikke i Gunst hos Struensee og havde en erklæret Fjende i Rantzau Ascheberg; i Jan. 1771 blev han afskediget fra Guvernørposten og udnævnt til Overlanddrost i Oldenburg, den Gang et Forvisningssted for danske Embedsmænd. Han ventede næppe at gense København mere, thi kort efter sin Bortrejse fra Byen stillede han sin Gaard paa Østergade til Auktion, og allerede i Maj kom hans Løsøre under Hammeren. Gaardens Salg blev

dog atter opgivet, og Sønnerne blev boende her. Efter Struensees Fald blev Generalen kaldt tilbage og udnævnt til Kommandant i Fredericia.

Hvormeget der i Gaardens Ydermure er levnet fra Karel van Manders Tid eller endnu længere tilbage, lader sig ikke afgøre. Stuklofterne stammer utvivlsomt fra Tiden omkring 1680—90, idet Slægtskabet med Lofterne paa Charlottenborg er umiskendeligt. Trods mange vekslende Ejere og skiftende Anvendelse af Gaardens Rum er hele Hovedbygningen (paa vedføjede Situationsplan S. 41 af 1. Etage den ikke skraverede Del) og dens Rumforhold i det væsentlige bevaret urørt, ligesom Gaarden sikkert nu er den eneste tilbageblevne paa Østergade, om hvilken dette kan siges. Den ældste kendte Brandtaksation af Gaarden fra 1769, da Guvernøren, Grev C. W. Ahlefeldt ejede den, kan derfor endnu med enkelte Forbehold tjene som Fører gennem Ejendommens Lokalteter.

Den til alle Sider grundmurede Hovedbygning ud mod Østergade (takseret til 5500 Rdlr.) maaler i Længden $40\frac{3}{4}$ Alen med 10 store Fag, i Bredden $13\frac{1}{2}$ Alen, opført i to Etager med en nu fjernet Frontespice over 4 Fag, tækket med Blik, nu to Atelierlys mod Østergade og 4 Kviste samt over Porten en muret Kvist, hvoraf to gamle torammede, de tvende andre trerammede og nyere. I Tagværket var 5 Vinduer, behængt med glaserede Sten; Hovedgesimsen mod Østergade var helt og holdent af Træ. Af Husets to Kældere var den ene under tre og den anden under seks Fag, hvortil førte tre Nedgange.

Ved første Etage er der 1911 foretaget den For-

andring, at de fire Façadepiller blev nedrevne og erstattede med to Piller, Bjælkelaget sænket, og Skillerum opført parallelt med Façaden.

I første Etage (Stuen), fra den østlige Ende at regne, en Stue paa tre Fag; Væggene var betrukne med Lærred, malede i Positurer, og Brystpanelet perlefarvet, Loftet gibset, en enkelt Vindovn med Tromle i Væggen og et Skab med 4 Døre. Dernæst en Gennemkørsel med to Porte for paa ét Fag; det forsvundne Gericht eller Portalen var af Sandsten og prydet med Billedhuggerarbejder. Videre en Stue paa 4 Fag (tre i Forfronten, et bagtil) med samme Betræk som i den første Stue; Bryst- og Fodpanelet var perlefarvet malet, Loftet prydet med Stukkaturarbejde (godt bevaret), en enkelt Vindovn paa 4 Messingpiller og prydet med 8 Messingknapper. Sidst i den hele Suite en Stue paa to Fag; Væggene var her skildret med Voksdug, Loftet gibset; en enkelt Vindovn med Tromle. Fra denne Stue var udskilt et Kontor ved et Stakitværk. I hele Etagen fandtes dobbelte Døre med indstukne Laase, Messingskilter og Greb.

I samme Etage — paa Vestsiden i et grundmuret toetages Sidehus (takseret til 4000 Rdlr.) paa 11 Fag, hvoraf de to gik ud til Baggaarden, 12 Alen dyb med 5 Tagvinduer — følgende Rum. Næst Hovedbygningen en Forstue paa 4 (3) Fag; Gulvet var belagt med Fliser; herfra var anlagt en nu forsvunden, paneleret og gennemsigtig italiensk Trappe, derunder afdelt et Kammer med Vinduer til Gangen. Op til Forstuen stødte en Stue paa 3 Fag, betrukket med malet Lærred, forsynet med Bryst-

og Fodpanel samt gibset Loft. I Væggen var to Skabe, en enkelt Vindovn med Tromler, staaende paa Messingpiller. Videre fulgte en Stue paa 4 Fag, hvoraf de to vendte ud til Baggaarden; her var Væggene ligeledes betrukne og forsynede med Panel, Loftet gibset; ogsaa her fandtes en Vindovn med Tromle samt et fast Skab.

I den østlige Fløj (takseret til 28,000 Rdlr.) — ligesom de førnævnte Bygninger grundmuret i to Stokværk paa 8 Fag, 9 Alen dyb med 4 Tagvinduer og Kælder under to Fag — var i første Etage nærmest Hovedbygningen en to Fags flisebelagt Forstue, hvortil en beklædt og paneleret Trappe førte op. Nærmest ved en tre Fags Stue, hvis Vægge var beklædt med Gyldenlæder. Under Trappen var et lille Kammer med Indgang til Kælderen. Op til Stuen stødte et tofags Rum, hvori var indrettet Konditori; ved Skorstenen fandtes en muret Ovn (Spor tilbage). Langs Væggene var indrettet Hylde og Bænke med Skabe under. Paa det ene Fag endnu en Trappe.

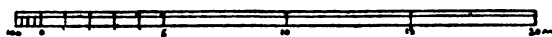
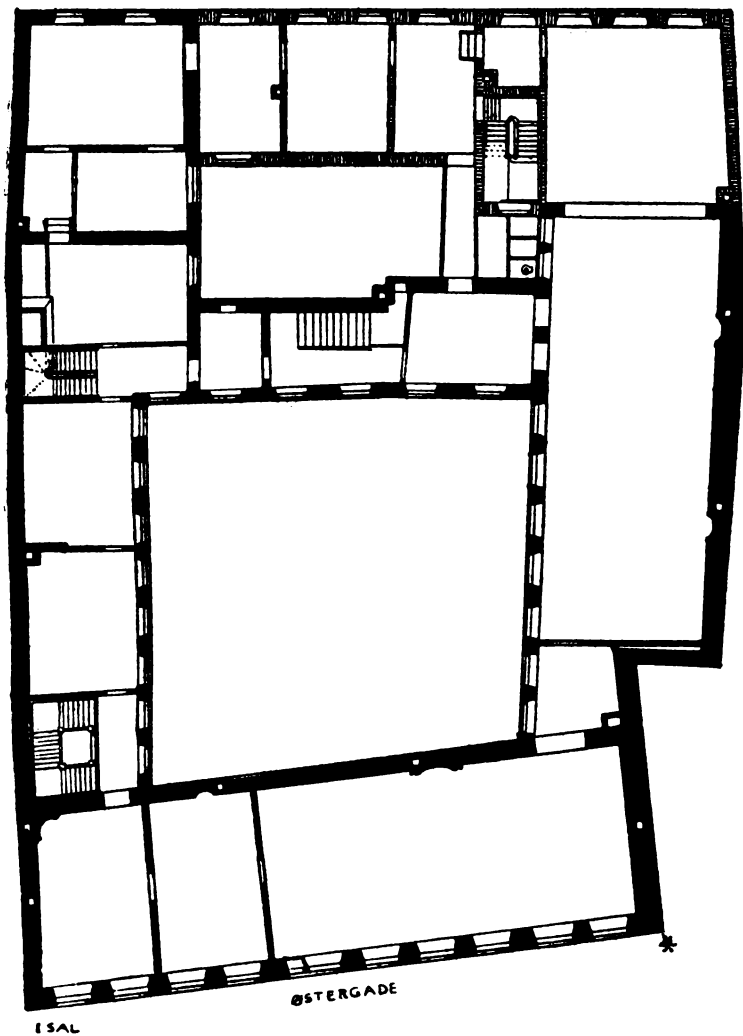
I anden Etage (første Sal) er den store seksfags Sal, der i Ahlefeldts Tid var Festrømmet. Væggene var beklædt med perspektivisk malede Lærreder, indfattede i forgyldte Rammer; Brystpanelet og Pillerne af udkelet Arbejde og malet med Perlefarve. Over de fire Døre, hvoraf de to forlørne, var anbragt „aparte Malerier“, ligeledes indfattede i forgyldte Rammer. I Nischen stod en Vindovn med tre Afsatser. Loftet var prydet med en „sirlig“ malet Plafond, omgivet med et hvælvet Gibsloft af Stukaturarbejde. De øvrige to Fag rummede to Ka-

binetter; Væggene var beklædte med rødt Møbel-damask, udspændt paa Lærred i forgyldte Rammer. Over Dørene sad tre, ligeledes indfattede Malerier. Hvert Kabinet var forsynet med en dobbelt Vindovn med en Tromle af udarbejdet Jernblik. Begge Lofter var gibset; det ene malet i Positurer og Løvværk, det andet af Stukkatur med en malet Plafond; Gulvene var indlagte og maledede; Beslag, Skilter og Greb paa Dørene af Messing. I den venstre Fløj to Sale, henholdsvis paa 4 og 3 Fag, den første betrukket med uldent Tapet, den anden med malet Lærred og Brystpanel. I Væggen to Skabe, to Vindovne og en Kamin. Endelig en Forstue paa 4 Fag (kan ikke spores i Bygningen) mod Hovedbygningen, hvor Trappen fortsættes; ogsaa her var Loftet gibset, og Rummet forsynet med en Vindovn. I den østlige Fløj næst Forstuen to Gemakker; det første var betrukket med uldent, vævet Tapet, det andet med Silketøj og Sølvmor og beklædt med Brystpanel. Trappen i den største Forstue var indhegnet med et Skillerum; i dette som i Døren fandtes Vinduer.

Loftsrummet i Hovedbygningen og den vestlige Fløj var under Taget afdelt i tre Dele, den ene beklædt under Taget; paa Hanebjelkerne fast Loft; Tagenderne var belagte med Bly, og Trommelrenderne af Blik; Vinduerne var af engelsk Façon og Glas; i den østlige Fløj fandtes i denne Etage to Domestikværelser.

Tværbygningen var ligesom de tre ovenfor omhandlede Bygninger grundmuret og i to Etager; den rummer 5 Fag, er 6¹/₂ Alen dyb, med to Tagvin-

LILLE KONGENSGADE.

duer og en Kvistluge, under de 4 Fag var en Kælder. I første Etage en Gennemkørsel, paa de 4 Fag to Værelser; i anden Etage to Kamre samt over Porten en Forstue. I Baggaarden mod Øst en ligeledes grundmuret, to Etages Sidebygning 25¹/₂ Alen lang, 11¹/₂ Alen dyb, inddelt i 4 store Fag; paa Gavlen ud til Lille Kongensgade 2 Fag Vinduer og i Taget to Vinduer. I første Etage paa den halve Del til Venstre fandtes Vadskerum; ved Skorstenen en indmuret Vadskerkedel samt en Bagerovn og to Spisekamre; paa den anden Halvdel et Køkken med en stor, aaben Skorsten, hvilende paa et Jernanker, desuden var her 6 Komfurer. I anden Etage var en Forstue og et Værelse. Bygningen var takseret til 2000 Rdlr.

Baghuset, ogsaa i to Stokværk, med en Kvist over 2 Fag, 9 Alen dyb, der nu ganske er forandret, var 1769 inddelt i 13 smaa Bindingsværks Fag; Forsiden ud til Lille Kongensgade grundmuret. I første Etage paa to Fag en Gennemkørsel med Port; en Stald til 8 Heste samt en Forstue, hvorfra en Trappe førte op til den i 4 Kamre delte øvre Etage. Dette Hus var takseret til 1300 Rdlr.

Sluttelig skal omtales, at Sidebygningen af Mur- og Bindingsværk paa 6 Fag, 8 Alen dyb, 2 Etager høj med Gavlen til Lille Kongensgade af Grundmur, i Grev Ahlefeldts Tid rummede en Remise og Stald til 2 Heste, i Stuen to Kamre. Denne Bygning var takseret til 900 Rdlr.

Hele Gaardens Værdi var ansat til 18,000 Rdlr.

Ved Ombygningen, paabegyndt i Oktober 1918 af Arkitekt H. P. JACOBSEN, foretoges følgende For-

andringer. Samtlige Tage med Undtagelse af det paa den vestlige Del af Forhuset mod Lille Kongensgade forhøjedes. Tagene paa samtlige Bygninger var sadeltaget, de mod Vest og Øst vendende Sidebygninger havde Tagfald mod Nabobygningerne. Her fandtes Fodrender, og under disse igen andre af ældre Dato, begge havende Fald ud mod Lille Kongensgade. Samtlige Bygninger med Undtagelse af den førnævnte vestlige Del blev forhøjet med en Etage, og Forhuset saavel mod Øst som mod Lille Kongensgade samt Mellembygningen forsynedes med Sadeltage paa Trimpel. Den østre og vestre Sidebygning fik Trimpel med 45° hældende Tag (Mansard) og derover Betune-Tag. —

1775 solgte Grev Ahlefeldt Gaarden for 12,990 Rdlr. til Traktør GOTTLIEB SCHRECK, der indtil da havde haft Gæstgiveri paa Kongens Nytorv, han melder i Adresseavisen Flytning og anbefaler sig.

Nu som for hundrede Aar før var Gaarden Herberg for fornemme Gæster. Samme Aar logerede her den bekendte Eventyrer og Rigmand Brigadér Halling fra Dronninglund.

Schreck omskabte en Række Værelser i Gaarden til Klublokaler, Forsamlingssted og Lokaler til Koncerter, Baller, Deklamatører o. s. v. Hans bedste og faste Kunde blandt sluttede Selskaber blev den Klub, som dannedes ved Udvandring fra den bekendte Drejers Klub, der 1775 var bleven stiftet som et mere fortroligt Samlingssted for Medlemmerne af det danske Literaturselskab. Uenigheden hos de udtrædende var opstaaet ved Spørgsmaalet om, hvorledes den rette Tone burde være i en slig

Forening. Misfornøjelsen galdt særlig de hidtil førte Diskurser og hele Formen for Selskabelighed, som man ikke fandt alvorlig nok, ligesom der savnedes Spilleborde og bedre Anretning. Den 15. November 1776 blev, som det hedder, nogle agtede Mænd enige om, at samles til behagelig Tidsfordriv nogle Gange om Ugen i et sluttet Selskab. Snart udvidedes Kredsen, og allerede 1778 vedtoges de første Love for Selskabet, der er undertegnet af henved 80 ansete Borgere og Embedsmænd, der altsaa maa anses for Selskabets Stiftere. Blandt disse kan mærkes Prof. Jens Nørregaard, Skuespiller Schwartz og Rahbek. „Enighed og Velvillighed knyttede det Baand, der gav Selskabet Varighed.“ Klubbens eller Klubbernes Fordele i det hele taget berømmes af en Samtidig i følgende Ord: „Jeg ser i den en behagelig Fristad for Sjælen, hvor den, efterat have unddraget sig Syslernes Hvirvel og Bekymringernes Aag, tyer hen, som den matte Vandringsmand til et elsket Hvilested, og der ved et frivilligt Valg af de Fornøielser, den meest ynder, styrker sig i Venskabs og Glædens Skygger til at fortsætte forestaaende Pligter. Ingen myndig Selskabstiran raner her dens Frihed; intet unaturligt Galanterie hemmer den i det raske Løb af dens Betragtninger; ingen Ensformighed matter den; ingen tvungen Beskieftigelse nager den. Her, hvor enhver kan komme, naar han vil, og gaae, naar ham lyster; hvor han hverken er Vært eller Giest, hvor han selv kan bestemme sin Tid og sine Udgivter, hvor han iblandt flere Beskieftigelser og Lege kan vælge sig den behageligste og nyttigste, hvor han er ingen i Veien, og

hindres af ingen, hvor hans Tidsfordriv ikke bliver Aandsfortærelse, hvor hans Medselskab ere hans Medbrødre, og ikke hans Overmænd.“ Foreløbigt hed Klubben kun Selskabet i Mad. Schrecks Gaard. Traktør Schreck var Januar 1780 afgaaet ved Døden i en Alder af 75 Aar, efterladende sin Hustru Johanna Maria Lyn i gode Kaar med to Døtre, af hvilke Christiane Charlotte (f. 1739, † 1787) i Aaret 1769 havde ægtet Student Andreas Friisenberg, og Margrethe Frederikke, der 1779 var bleven gift med Kancelliraad Christian Albrecht Fabricius.

Allerede i Sommeren 1780 opførtes Koncerter i Gaarden; Klubbens ældste Love var fra 1781; de ny fra 1783 fastsatte de musikalske Medlemmers Antal til 25, men Direktionen og Koncertmesteren kunde antage Musikere mod Betaling. Lovene paa bød „al Sædelighed og Stilhed“ ved Koncerterne, Medlemmerne kunde medbringe en eller to Damer paa hver Billet, som dog ikke maatte udlaanes til andre.

Klubbens Koncerter nød megen Anseelse blandt Kendere, Orkestret var godt besat, og selve Koncertsalen gjaldt for at være udmærket. Koncertmester var den unge Claus Schall; Sangpartierne overtoges hyppigst af Skuespiller Preisler og hans Hustru, den fremragende Kunstnerinde. Selskabet var i stigende Anseelse og vandt mange Medlemmer blandt det rige og ansete Borgerskab, Bureaukratiet og Officersstanden, som Konferensraad C. Al. Fabritius de Tengnagel, Architekten Prof. Meyn, Stadsfysikus Mangor, den hovedrige Sukkerraffinadør Ladiges, Guvernør Fix, Greve Schulin, den senere Admiral Bille, Digteren, Dr. med. Francke-

nau o. s. v. 1788 var Medlemmernes Antal steget til 200.

Ved kgl. Resolution af 16. Nov. 1782 fik Selskabet tillagt Navnet „Kongens Klub“ — et upassende Navn, som J. Gude skriver i sine Livserindringer, idet Klubben kun havde søgt om Prædikatenet „kongelig“. „Kongens Klub“ blev i Tidens Løb, som Selskabet groede fast i den gamle Gaard, den almenbrugelige, ogsaa for Stedet selv, hvilket har holdt sig op til vore Dage. Klubbens aarlige Fest var naturligvis Kongens Fødselsdag 29. Januar, hvor man afsang en Kantate og uddelte Præmier for ædle Handlinger. Paa en saadan Dag strakte Pladsen i Huset ikke til, og 1784 afholdtes saaledes Festen i Gjethuset. Ved disse Fester opførtes originale Kompositioner, f. Eks. Koncertmester Hartmanns „Højtidsange“ til Tekst af Edvard Storm, Schalls Kantate til P. A. Heibergs Ord, „Fredens og Bellonæ Trætte“, første Gang opført 1790. Desuden gav man i Fasten Passionskoncerter og opførte lejlighedsvis ogsaa større Værker, saaledes 1788 Glucks Orpheus.

Samme Aar, Regeringsforandringen fandt Sted, skiftede Gaarden Ejer, idet A. FRIISENBERG efter sin Svigermoders Død 1784 af Medarvingerne købte Stedet. Samme Aar holdt en Deklamator Biehl fra Tyskland Recitation af Klopstocks Messiade, „in dem grossen Saal des Herrn Friisenberg, oder dem noch so genannten Schreckschen Hause in Osterstrasse No. 12“. Billetten kostede for en Herre og to Damer tilsammen 1 Rdlr., for en enkelt Billet 3 Mk.

I Mandtalslisten for 1787 angives som boende i Huset Kollektør ved Tallotteriet Anders Friisenberg og Billardholder Ernst Møller (41 Aar), Hustru og 4 Børn. Af Datidens Litteratur, bl. a. P. A. Heibergs Skuespil, ved man, med hvilken Lidenskab Billardspillet den Gang dyrkedes.

1793 afhændede Anders Friisenberg Gaarden til Isenkræmmer PETER CHRISTIAN KLEIN.

Traktørforretningen indehavdes af Klubvært Christian Schrøder og hans Kone Christiane Charlotte Bøtker.

1811 solgte P. C. Klein Gaarden til Manufakturhandler (Strømpehandler) PETER HANSEN FEYERSCHOU, der beboede Huset til sin Død 1861. I sit Ægteskab med Mette Catharine Hansen havde han 6 Børn: Sønnen Hans Christian Feyerschou, Vinhandler, død 1872, og Døtrene Marie, gift med Blikkenslager E. F. Løser; Juliane, gift med Organist de Meza; Kirstine, Catharine, Vilhelmine og Ida. Døtrene overtog efter den ugifte Broders Død Huset i Sameje. Efter den længstlevende Søster Idas Død blev Huset 9. Okt. 1906 tilskødet Aktieselskabet Østergade 15, og Aktierne overtoges 18. Decbr. 1917 af Ole Haslund og Svend Heyman.

Den af Husets Lejere, der i det 19. Aarhundrede længst har beboet det, var JOHAN CHRISTIAN BENZEN BERRING, Silke- og Klædekræmmer og Indehaver af den kgl. privilegerede Silkehattefabrik; han beboede Stuen i Forhuset i Tidsrummet 1823—66.

I mere end tredive Aar (1836—67) boede her endvidere Stamfaderen til Slægten Verdier, Handskemager ANDRÉ VERDIER fra Grenoble, gift med Karen

Lund fra Hobro, og deres Søn Andreas Verdier. Familiens „Ganterie française“ med de fineste og mest udsøgte Handsker var søgt af Københavns mest kræsne Aristokrati og Bourgeois. Husets franske Præg øgedes ved den 1845 tilflyttede Paraplymager FRANÇOIS DELRIEU fra Aurillac og hans Medarbejder og Bysbarn JEAN MORANGE, der boede i Ejendommen til 1880. I 1886 aabnede GIESE sin bekendte Kunsthandel her. I Kvistetagen indrettede o. 1868 den af ældre Københavnere kendte mondæne Fotograf O. C. R. SCHOU sit Atelier, 1870—75 Hansen, Schou og Weller, fra o. 1880 Hansen og Weller.

I Forhuset paa 1. Sal havde Kongens Klub vedvarende Lokale til over Midten af Aarhundredet. Som Klubvært fungerede ved 1850 Jacob Borregaard, der sammen med sin Hustru, en Husholderske, en Jomfru, tre Tjenestepiger, to Tjenere og en Tjenestekarl forestod Bedriften.

Foreningslivet i Forhuset med Bespisning i den store, lange Sal i Sidehuset bevarede længe et vist bestandigt borgerligt Præg, Genminder fra Fyrreerne og den nationalliberale Tid. Blandt de Foreninger og Selskaber, der holdt til her, kan nævnes det 1876 stiftede „Selskab for Historie, Literatur og Kunst“; en af dets Sange til Damerne begynder:

Velkommen atter, vore „Øjnes Stjerne“
i Kredsen her, i Carl van Manderns Gaard.

I Baghuset ud til Lille Kongensgade, der længe havde været benyttet til Danseøvelser og Skolebatter, begyndte der fra Firserne i stigende Grad at røre sig et Liv, der var alt andet end tiltalende, og som gav den i det ydre malproport holdte Gaard et ilde

Rygte. Kantusseballer og vilde Orgier til den lyse Morgenstund med Spektakler, sønderslaaet Glas og Porcellæn, og jævnlige Udsmidninger. Det er sagens gaaet mere end en Foredragsholder i de adstadige Foreninger som Forfatteren af nærværende, at det kneb at holde Tankerne sammen og skaffe sig Ørelyd, naar man talte med en Sidevæg bag sig, gennem hvilken den øredøvende Larm fra en hujende, mere eller mindre beruset Forsamling lydelig hørtes.

Om det lystige Liv i Nr. 15 fortæller en gammel Københavner:

„De Københavnerne, som den Gang „var med“, var af en hel anden Kvalitet end de unge Fyre, som nu nærmest paa Bøllemanér laver Fest i Tivoli og andre Steder. Datidens Ungdom soldede ganske vist mægtigt, men den arbejdede ogsaa. Der skulde selvfølgelig en stærk Konstitution til at passe sin Dont om Dagen og svire det meste af Natten, men den Fysik havde Ungdommen fra „den stærke Periode“. Det skal indrømmes, at de, der ikke forstod deres Besøgelsestid, men festede videre, maatte gaa i Spaanerne.

Det var sandelig ikke Interiøret i „Kongens Klub“, der virkede tiltrækkende. Jeg ser endnu for mig disse smaa Køjer eller Kabinetter, hvori Restauranten var inddelt. Gamle, defekte Sofaer og Stole af Halvfjerdsernes rædselsfulde Façon med falmet, plettet Plyds-Betræk, et Nøddetræs Pillespejl, hvis Glas var saa overridset, at det overhovedet ikke kunde gøre Tjeneste som Spejl; et gammelt Litografi paa Væggen, et Fag forrevne,

mølædte Gardiner og en snavset Gaslampe med to Blus — det var hele Udstyret. I et Par enkelte Værelser fandtes et Klaver, som led af kronisk Hæshed, hvilket ikke var saa mærkeligt, da dets Indre stadig blev fugtet med de Spiritus-Sjatter, der hældtes ned i det.

For at kunne komme ind i Kongens Klub om Natten, var det nødvendigt, at staa sig godt med den vagthavende Opvarter, der afgjorde, hvorvidt man maatte lukkes ind eller ikke. Det kunde ikke undgaas, at Gæsterne nu og da kivedes, men som Regel afgjorde de deres Mellemværende i den rummelige Gaard, der var en god Arena for de Kæmpe. Viste der sig en sjælden Gang en Betjent i Ejendommen, var det nærmest for at faa sin Ration af Øl eller Toddy.

Ved Siden af Restaurationen i Kongens Klub florerede Beværtningen i Kælderen ud til Østergade, en Konkurrent til „Rybergs Kælder“ ved Siden af i Nr. 13, især efter at den saakaldte „Brahminer-Klub“ i en Aarrække hver Aften skaffede Værten fuldt Hus. Selve Navnet stammer fra Jules Verne's bekendte Udstyrstykke „Jorden rundt i 80 Dage“, der som noget nyt og ukendt herhjemme skulde ses af alle og i Begyndelsen af Firserne henrykte Københavnerne. I Stykket forekommer en natlig Brahma-Fest. Pagode-Scenen med de mange Bevægelser og Knæfald paavirkede nogle unge Københavnerne saa stærkt, at de en Aften fandt paa, i deres Samlingssted at etablere en Brahma-Fest. Denne bestod i, at man pludselig fik Gassen slukket, og at samtlige Gæster ka-

stede sig ned paa Gulvet og udstødte nogle græselige Hyl, der hørtes viden om og fik Østergades Beboere til at fare rædselsslagne op af deres Senge. Disse ret barnlige Løjer fortsattes Aften efter Aften. Der oprettedes en „Brahminer-Klub“ med en Overbrahmin og en „Skarpretter“. Klubbens Love forblev uskrevne, men det var ogsaa temmelig ligegyldigt, eftersom deres Formaal kun var at gøre saa megen „Sjov og Ballade“ som muligt. I Virkeligheden var den berygtede „Brahminer-Klub“ ingen Verdens Ting, men efterhaanden, som Blade-nes Reportere fortalte om „Brahminernes Ofring“, „Morgenlandet henflyttet til Østergade“, „De tre Brahminers Henrettelse“, „Brahminernes Blodgilde“ og lignende fantastiske Artikler, som Aviserne den Gang optog, og det naive Publikum slugte med Forfærdelse, blev Kælderen omgivet med en saadan Mystik, at alle skulde derned, for at se Brahma-Tilbederne paa nært Hold. Mange Provinsfolk, der aflagde et Besøg i Kælderen, fortalte med Stolthed, at de havde været i „Brahminer-Klubben“ og overværet de frygtelige Fester der. I Virkeligheden havde de været nede i Kælderen og drukket et Par Glas Øl i en ganske almindelig Beværtning.“

„Brahminer-Klubben“ blev yderligere populær ved en Døgnvise, der endnu vil mindes af mange ældre Københavnerne. I Sommerrevuen for 1884 (Anton Melbye, Charles Kjerulf og Johannes Buntzen) er 1. Akts Handling henflyttet til Brahminer-Klubben, og heri findes den noksom bekendte Vise. Om-sider aabnede Smaabladene med sædelig Forargelse

en Kampagne mod det mere og mere udskejende Natteliv, indtil Politiet satte en Stopper for det.

Iøvrigt havde Kælderen i de sidste Aar, den eksisterede, en særlig Tillokkelse, ved at dens Vært, Niedermann, der var bleven greben af den herhjemme den Gang opdukkende Spiritistbevægelse, gav „Aandemeddelelser“ til sine Gæster, som gjorde syndige Løjer med Aandemaneren. Kælderen oplevede igen en Periode, hvor den hver Aften var stopfuld af Folk, der vilde hilse paa „Aanderne“. Værten, der vistnok var den sidste Vært i Kælderen, maatte omsider lukke, da hans Popularitet blegnede.

Efter at Ole Haslund og Svend Heyman i Aaret 1910 havde indrettet deres store Møbel- og Antikvitetshandel i den gamle Gaard, fornyedes atter dens gamle Traditioner fra de fjerne Tider, da den husede Kunst og kunstneriske Frembringelser, Seværdigheder og Kuriositeter.

De unge energiske Chefer for Firmaet viste straks i Begyndelsen, at kunstneriske og kulturhistoriske Interesser i uegennyttig Form kan bestaa ved Siden af Forretningshensyn og praktiske Krav.

Under Protektorat af Kong Frederik VIII aabnedes i Lokalerne i Efteraaret 1910 en Udstilling af Miniatureportrætter, ialt henved 800, blandt hvilke Hds. Maj. den nuværende Enkedronnings interessante Samling indtog en fremragende Plads. Udstillingen, der personligt aabnedes af Kongen, var arrangeret af en sagkyndig Komité og gav for første

Gang et værdifuldt Overblik over denne Kunststart fra dens første Fremtræden (Miniaturer i Haandskrifter) til dens nyeste Frembringelser herhjemme. Et udførligt, smukt illustreret Katalog gav Oplysninger om mange gemte og glemte Familieskatte, der her første Gang blev bekendt for det store Publikum, som i en Maaned havde Adgang til Udstillingen.

Ligeledes under Protektorat af Kong Frederik VIII, og med Lensgreve C. E. Reventlow som Præsident, afholdtes i November 1911 til Fordel for Dronning Louises Børnehospital en Udstilling af Barneportrætter, henved halvtrediehundrede i Tallet. Den aabnedes af Ds. Maj. Kongen, Dronningen og Enkekejserinden af Rusland. Medens den historiske Afdeling, de fra vore gamle Adelsslægter udlaante Portrætter, smaa harniskklædte Grever og kniplingsklædte Komtesser med gammelkloge Ansigter, nærmest frembød kostume- og kulturhistorisk Interesse, afgav de fyldigt repræsenterede, moderne, udviklede og frigjorte Barneportrætter Udstillingens kunstneriske Ballast.

I Marts—April 1913 aabnedes af en Komité under Forsæde af Lensgreve Raben-Levetzau og arrangeret af fhv. Operasanger Agerholm en Udstilling af Skuespillerportrætter, hvis Indtægt tilfaldt det ny oprettede Teatermuseum.

Endelig, i Krigsaaret 1914 (Maj), iværksattes under Protektorat af og personlig aabnet af Hs. Maj. Kongen, en Udstilling af Prospekter fra det gamle København til Fordel for Foreningen for Hovedstadens Forskønnelse. Ligesom de tidligere Udstillinger var

denne besøgt af et talrigt og interesseret Publikum, og den har sikkert bidraget til at vække Københavnerens Sans for Kendskaben og Kærligheden til Hovedstadens arkitektoniske Minder, dens forsvundne eller uønsede Skønhedsværdier.

HENVISNINGER

Østergade: Kbhvns. Diplomatarium I, 117, 557; II, 83. C. Bruun, Kjøbenhavn I, 30; II, 240; III, 753. Hist. Medd. om Kbhvn. III, 212; IV, 72 ff.

Gaarden Nr. 15. Ikke faa Oplysninger om Gaardens Grundforhold og Ejerskifter i den ældste Tid efter Jordskyldlister og Skøder skyldes Hr. Oberstlieutenant H. U. Ramsings velvillige Meddelelser.

Arild Hacke: Gl. kgl. Saml. fol. 727. Registratur o. forskellige Frue Kirkes Jordskyld og Huslejeindtægter 1519—22. Kbhvns. Dipl. I, 254, 69, 85, 99; II, 190; IV, 299, 323, 63, 74.

Jakob Perlestikker: ib. I, 396, 408 f.; VI, Nr. 84. Tidsskr. f. Kunstindustri 1889, 37 ff.

Antonius Samfleet: 1/6 1574 faar Anthonius' Samfleett Contrafeiger Betaling for 117 Kongers Contrafey aff Danmark, han medt farffue haffuer affsettet paa gott lerett, item for Christiani primi Contrafeye udi en forgyllen kiortell saa stoer hannd werett haffuer, item for salig koning Christians contrafeye, for III waaben udi Klare kircke. — 1575 Anthonio Sanntfledt for en taffle wdj thenndt tydsche kircke (Rentem. Rgsk. 1574 303 b; 1575 214 b). F. R. Friis, Bidrag, 1901, 164 f.

Hans Rosborg: Kbhvns. Dipl. I 524. Raadstueark. Skøder Nr. 94. Vartous Fundatsbog smst. 1600, 1607. O. Nielsen, Kbhvns. Beskr. IV, 126.

Jørgen Sejermager: Ny kgl. Sml. 658 b, 4to. B. Liisberg, Urmagere og Ure i Danmark, 158.

Nikolai Schwabe: Kanc. Brevbøger 1596—1602, 494; 1603—08, 85, 101, 111 f., 212, 334. Christian IV's Breve I, 333 f. Kbhvns. Dipl. III, 206, 239; IV, 216, 58, 61, 380, 386. Nyerup, Mag. for Reiseiagttagelser IV, 419. § F. R. Friis, Saml. til dansk Bygn. og Kunsthist. 259, 373. Pershist. Tidsskr. I, 220. J. Wilcke, Christian IV's Møntpolitik 1588—1625, 1919, 59. Hans Bomærke var et Kløverblad; den adelige Slægt Svave fra Pommern fører tre Kløverblade i sit Vaaben.

Joh. v. Wijck: Raadstueark. Skøder Nr. 94. Ny kgl. Saml. 658 b, 4to. Kbhvns. Dipl. I, Nr. 425.

Jakob Schwabe: Kbhvns. Dipl. I, 728; II, 807; III, 191, 469, 473; V, 390, 463 f.; VI, 431. Højesterets Dombog 1662 f. 64; Stævningsbog 1662, 161 ff., 167; 1663, 102. Gl. kgl. Saml. 1076. Sjæll. Reg. 1660—63 f. 280. Trætten m. J. Schwabe og Carl v. Mander: Dombog 1663, 3; Stævningsbog 1663, 49; Konsist. Retsprot. 1658 ^{11/12}.

Beate Schwabe Reinhold Tims, Brev fra hende til Kongen $\frac{9}{16}$ 1639, at hun efter Mandens nys indtrufne Død sidder tilbage med 8 faderløse Børn; hendes ældste Søn har under Faderens Sygdom undervist Adelen i Sorø i Tegning og Maling; nu er en anden antagen som Tegnemester, og hun beder om at bo i Kbh. uden borgerlig Tyngde og Besværing (Indk. Breve t. D. Kanc.). — Johan Tim beder Kongen paa samtlige Søskenes Vegne om Befaling til Kbhvns. Magistrat at tilholde; Anna Ehms, der er kommen til Danmark og har bemægtiget sig de hemmelige Midler, hendes Stiffader og Johan Tims Morbroder, Dr. Jacob Suab, har efterladt i Sverig og Kbh., om ikke at blande sig i dennes Gods. Hafn. 17. Dec. 1667 (Sjæll. Tegn., Indlæg). Jvfr. om Hans Ehm: Indk. Breve t. D. Kanc. 1636 26. Juni. — Sag m. Dr. Jacob Schwabe og Beate Reinhold Tims mod deres Broder Liebfried Schwabe. Orig. Kongebrev dat. 22. Maj 1650 (Gl. kgl. Saml. 1076).

Om *Karel van Mander* og hans Slægt se Pershist. Tidsskr. 2. R. III, 277. F. R. Friis, Bidrag til dsk. Kunsth., 1901, 73 ff., 404. Quellen u. Forschungen der Ges. f. Schlesw.-Holst. Gesch. IV, Kiel 1916, 276 ff.

Om Tapetmageren K. v. Mander se Bredius, Oud Holland III, 1 ff.; Rigsark., udenrigske Afd. Holl. A. o. 1623, Nr. 81 (Udtog i Kernkamp, Scandinavische Archivalia, Haag 1903, 277), Indk. Breve t. D. Kanc.: Brev fra Nicolaus Schnuckaerdt von Schaubergk, dat. Haag $\frac{19}{10}$ 1628, hvori denne klager til den danske Regering over Carl van Manders Enke; hun og hendes Mand var ludfattige Folk, der først var bleven antaget til Tapetmageriet af ham; siden havde de frataget ham 30,000 Gylden betroede Penge og anklaget ham for Generalstaterne. — 1645 bor Cornelia v. Mander, Enke, i Strandkvarter (Kbh. Dipl. VI, 242), medens Carl v. Mander og hans Hustru bor i Læderstræde. Karel v. Mander, Hofmaleren: Regnskab 1655—59 i Afregninger IX, 82, Nr. 8. Hans Moders Regning $\frac{29}{4}$ — $\frac{17}{12}$ 1644 dat. 1657 (Afr. M 34). Fordring til Ulfeld: Dsk. Mag. I, 122. C. Bruun, Curt Adelaer, 168 f., 490. Opdam: Dsk. Mag. 5. R. VI, 145. Gæsteri: Becker, Frederik III, I, 221, 38, 46, 56; II, 73. Dsk. Saml. 2. R. I, 360; 2. R. II, 182. Norsk hist. Tidsskr. 2. R. VI, 155. Fra Arkiv og Museum V, 559. Afregn. VIII, 211, Nr. 114. Kbh. Dipl. I, 604, 612, 728; II, 807, 812, 839; III, 191, 272, 319, 469, 541; V, 243, 279; VI, 241, 243, 769, 779. — I „Mandat ofver Strandquartier paa Borgerskabet med deris Folk oc Tienere oc andre, som i deris Huse findes, der Gewehr føre kand“, 10. Jan. 1659, nævnes Carl von Mander og Bendix Heil, hans Swend.

Portrætter: Det her reproducerede Billede af K. v. Mander, Moder og Hustru, forh. tilh. Dr. jur. Th. Gaedertz i Lybek, nu paa Frederiksborg (Replik i Hamborg), før gengivet efter et utydeligt Fotografi i Danske malede Portrætter I, 122, hvor ogsaa det Frk. J. Kolthoff tilhørende Miniaturbillede er reproduceret.

Engel Rosewick, Contrafeyer, boendis uden Østerport (Rentemesterregsk. $\frac{29}{16}$ 1639, Udg. f. 246). — Cornelia Rossewigs for Specerier afkøbt

til de kgl. Børns Udspisning (ib. ¹⁰/₁₀ 1640 f. 182). Raphael v. Manders Moder Cornelia Rooswijck (ib. 1636 f. 272). Regning fra Karel van Mander paa et lille Konterfej som Hr. Jan Bram har faaet for 25 rd. (Prinsens Kammerrgsk. ²¹/₆ 1644).

Tapetmageren Karel van Mander havde i Ægteskab med Cornelia Rooswijck Børnene I—III.

I. *Karel*, Hofmaler hos Kongerne Christian IV og Frederik III, † 1670. Gift med Maria Fern, † 1680. Søn 1.

1. *Carl*, † 1669, g. m. Elisabeth Rømer † 1693 (g. 2° m. Maleren Abraham Wuchters, † 1682; 3° m. Præsten Abraham Hassen i Ousteygt ved Leyden). Deres Datter:

A. *Anna Maria*, † 1696; g. 1682 m. Amtsforvalter i Sønderborg David Samland, f. 26. Apr. 1651 i Meldorf, † 10. Nov. 1715 (g. 2° m. Sophie Marie Otto).

II. *Rafael*, nævnes 1634—43 som Leverandør af Varer.

III. *Cornelius*, kom 1639 til Slesvig, havde Teglgarden ved Gottorp i Forpagtning, arbejdede 1648 paa Porten i Tønning, var 1650 Herbergerer, arbejdede 1651 paa Neuwerk og Døbefonten i Frederiksberg Kirke, opsatte her et Vaaben, der i lodret delt Skjold viser i højre Felt en svømmende Svane med en Krone om Halsen; i venstre tre Økser. Død 1657. Gift med Cornelia. Deres Børn 1—4:

1. En Søn, f. 1639.

2. *Johan*, f. 1641, † 1689, Stenhugger i Slesvig 1665; g. 1° 1674 m. Christine Lüders, 2° 1686 m. Catharine Becker. Deres Søn:
A. *Christian Rudolf*, f. 1680 i Slesvig.

3. *Carl*, f. 1643.

4. *Rafael*, f. 1649, var 1677 Korporal og Garnisonsbager i Citadellet i Kbhvn., 1687 Torneplanter i Kbhvns. Fæstning.

IV (?). *Anna Constantia*, 1649—61, g. m. Bernt von Halberstadt, Kromand i Frederiksborg.

I Kbhvn. levede af en senere Generation, maaske Søn af Raphael, Instrumentmageren *Carl van Mander*, f. o. 1670, † 1740; g. o. 1695 m. Helene Nielsdatter, † 1716. Deres Børn var Nicolai, f. 1697; Frederik, f. 1700; Raphael, f. 1704; Ottilie, f. 1711, † 1770, bekendt Skuespillerinde, g. m. Adam Lenkiewitz, Kontrollør ved Komedien, og Cathrine Marie, f. 1715, der alle levede ved Moderens Død.

(Pershist. Tidsskr. 2. R. III, hvor jeg efter St. Petri Kirkes Begravelsesrgskbr. og andre Kilder bragte de første autentiske Data om Kunstnerfamilien v. Mander. F. R. Friis, Bidrag, 1901, 73 ff. R. Schmidt, Schloss Gottorp, 1887, 52, 79 f. Gottorp Kammerregnskab 1639 279 f. Haddeby Kirkebog, Univ. Bibl.)

Marie Constansya van Mander sal. Bernt van Halberstadts Regning ²⁰/₆, 1661 (Afr. IX, 108, Rigsark.). Han, der har boet nogle Aar i Hille-

rød, ansøger ^{15/12} 1649 om Kroen i Frederiksborg, som han fik. Klage fra ham („Berentt van Halffuerstadt“) over at „den gamle Kro for Frederiksborg“, han indehavde, var meget forfalden, ^{17/4} 1650 (Indk. Breve til D. Kanc.).

1671, ^{27/2}. Carll van Mander dend ældris efterleversche wed sin laugverge Christian Johansøn Beuerlin gaf Lorends Kreyer, krydenerer, paa sin pleye daatter Anne Marie van Manders weigne fuldkommen pandt och forsichring udi hendis gaard och hoelliggende woning paa Øster Gade saavelsom udi hendis gaard med 4 hoelliggende leye-waninger ud till Kongens Gade for aldt huis hand paa fornefte sin pleyedaatters weigne arfueligen tilfalder at suare till efter sl: Carll van Mander den ældre efter schifftte breffuidt tilkomme kand, saavelsom iligemaade huis hans pleyedaatter efter hendis sl: fader Carll van Mander den unge kand tilkomme och udj Mariæs boe kand were bestaaende. (Pantebog 1667—80 f. 50, Landsark.).

1671, ^{21/8}. Conrad Bierman med sin tiener forsichrede Anne Maria van Manders wed sin formønder Lorends Kreyer udj hans hoffuetgaard och leyewaaning paa Øster Gade samt fire leye waninger udj Kongens Gade for alt huis hun efter sin sl. fadder fader afg: Carl von Mander dend ældre saavelsom efter hendis sl. fader ved arfue kand tilkomme och were berettiget. (Tingsvidne af ^{27/6} 1673, ib. fol. 55. Skødet dat. 21. Aug. s. A.).

1712, ^{8/9}. Thomas Balthasar v. Jessen til Nienhof, Klixbüll og Bienenau tilskøder den Gaard, han har arvet efter sin Svigerfader C. Bierman v. Ehrenschild, beliggende mellem Alex. Ross' Gaard mod Øst og Christian Jensen Mesing mod Vest til Kancelliraad Lorentz Kreyer, Assessor i Hofretten. (Skøde- og Panteprot. 1713, 463, 592).

Lorenz Kreyer: Pershist. Tidsskr. 2. R. IV, 9. C. Bruun, F. Rostgaard 1870, 332.

Ahlefeldt: Louis Bobé, Slægten Ahlefeldt, VI, 71.

Schreck: Adresse-Avisen 1775, Nr. 75, 176 S. 4, 178 S. 5. V. C. Ravn, Musikforeningens Festskrift, 1886, 106.

Om Klubber se ib. 99 ff.

Friisenberg: Adresse-Avisen 1779, 172, 176; 1787 Nr. 98.

Kongens Klub: J. Clausen og P. F. Rist, Memoirer og Breve XXVII 214. Klubben holdt 1786 til i Reverentsgaden hos Md. Marschall (Adresse-Avisen 1786, Nr. 264). — Meddelelserne om „Brahminerklubben“ skyldes Hr. Fuldmægtig Svane Knudsen.

